

## Feladó: Gaál Gábor II.

### Gondolatok a könyvtárban

„Most már megvan a Korunk...” — írja Gaál Gábor 1930 tavaszán, mint aki a saját házatájáról számol be, Fábry Zoltánnak. A hang nyugodt, a helyzet azonban korántsem megnyugtató, „hatósági beavatkozások és hasonlók” fenyegettségében kezdi G. G. a maga Korunkja nagy, döntő évtizedét, és ez a feszültség soha, egy percre sem csökken többé, egészen az 1940-es betiltásig. „A lapot érheti betiltás!” — figyelmezteti már tíz évvel az elhallgattatás előtt nagyon indokolt nyomatokkal törzsgárdája legkitartóbb tagját; s mert „Most már megvan a Korunk, tehát az első kötelesség a szerkesztők részéről ezt a bázist megtartani [...] vigyázni kell arra, ami már megvan. Vigyázni, hogy ki ne üssék a kezünkől.” A „kimért illegálitás”-nak, amelyben majd Balogh Edgár találja a Korunkot és szerkesztőjét, a kockázatnak és a kockázatvállalásnak, a felelősségteljes óvatosságnak szakadatlan láncolatát a *Levelek* sora is tanúsítja. A Korunk konszolidálásával a válság is tartósul, Gaál Gábor mindennapi életének tartozéka lesz, s időnként drámai fordulatokban éleződik ki.

„A múlt hét péntekén is megint lent jártam — kihallgatáson — Déván”, írja 1931 decemberében Hatvanyanak. Azt megelőzőleg ugyanis, miután egy kommunista Korunk-előfizetőnél tartott házkutatáson neki tulajdonított levelezőlapot találtak, őrizet alatt kísérték Dévára, s ott napokig fogva tartották. Írásszakértő, perköltségek, „S itt a lap miatt — el vagyok adósodva...” — utal a 140. levél a krónikus pénzzavarokra, amelyek hónapról hónapra csodával határos teljesítménnyé teszik a folyóirat megjelenését. Löffler A. Pálnak írja Párizsba Gaál Gábor: „Természetesen honoráriumot kap” — de ezt mindjárt meg is toldja azzal az ajánlattal, amelyet a levelek tanúsága szerint is jól ismert, és többnyire elfogadott minden Korunk-munkatárs: „A szeptemberi számban megjelent fordításáért és a kis jegyzetért jár Önnek 420 lej, azaz 65 francia frank [...] kérem, inkasszálja be járandóságunkat. A. Szivessy Paris, 98. Bd. August Blanqui. Tartozik az illető 1930. IV. 1-től 1931. IX. 30-ig 180 frankkal. Ezt az összeget teljes egészében megtarthatja magának, s majd el fogunk számolni.”

Amit az egykori levél — s hasonló levelekből bőséggel idézhetnénk — a számok szenvtelen hangján kifejez, az maga a csoda. Hihetetlen tény, de tény, hogy a Korunk színvonala, a szerkesztés egyenletessége, a megjelenés sosem bicakló pontossága, az egyre kiterjedtebb munkatársi gárdával való levelezés, de még ennek a mérhetően erőfeszítéssel egyensúlyban tartott adminisztrációnak a megbízhatósága sem sínylette meg, hogy az egész bonyolult, több — s többféle képesítésű, hatáskörű! — ember munkáját igénylő gépezetet Gaál Gábor egyedül tartotta működésben. Kortársak visszaemlékezése, Tóth Sándor aprólékos nyomozása után mindez már nem meglepetés. Csakhogy a *Levelekben* az eddig tudomásul vett teljesítmény a szinte napról napra követhető birkózás pátoszesztent hősieségével kel életre. 1930-tól fokozatosan ritkulnak a hosszú levelek; ekkor alakul ki a feladatbetöltés óraműszerű Gaál Gábor-i precizitása, az új életforma takarékoságkényszere idővel, papírral. Néhány soros válaszok, kérdések, kérések, sőt aforisztikus sűrítettségű kritikák kelnek útra kolozsvári postabélyegzővel. Egyre gyéresebb a személyes hangú vallomás, Gaál Gábor alig beszél leveleiben Gaál Gáborról, akkor is közvetett módon, szemérmesen, szűkszavúan. „A szénszezonért sajnálom és irigylem. Irigylem azért, mert a szénszag jobb és egészségesebb, mint a betűszag” — írja a Stószon gazdálkodó Fábrynak.

Időnként aztán — látszólag kiesve a magára kényszerített szerepből, valójában éppen a legintenzívebb hivatásgyakorlás szenvedélyével — nekiilódul a tolla. Dére megy az az 1930. június 27-i keltezésű levél, amely így kezdődik: „Kedves

Uram, regényét tegnap délutáni hat órától éjjel után háromig egy ülésben elolvastam.“ A címzett Daday Loránd. A regény a *Zátony* kézírata, megjelenése után a szerzőt felséggyalázás címén perbe fogják, elítélik, és hat hónapot tölt a dési fogházban. Gaál Gábor érdeklődésének, sőt, mint írja, izalmának okáról hadd szóljon maga a levél: „...most íme kezembe került egy kézirat, és megvalósulva, művésziesen megcsinálva megtalálom benne mindazt, amit itteni *kisebbségi íróktól* folyton követeltem. [...] Ön tehát megcsinálta. S ha én a dolgok látásának és értékelésének végső soron egy egészen ellenkező oldalára is tartozom, mint Ön, mégis a legteljesebb lelkeséggel és örömmel üdvözlöm ezért a regényért.“

Itt már a gyökeret ereszték, a romániai magyar irodalom léteérékeiért küzdő és lelkesedő Gaál Gábort mentorként, irodalomszervezőként látjuk munka közben, amint értékeli, buzdít, közvetít, a vele nem egy meggyőződést vallótól sem tagadva meg a feltűnő teljesítményt megillető, nagyvonalú értékelést. Ajánlkozik, hogy kiadót szerez a kézirat számára, mint ahogy alig egy hónappal később Szilágyi András *Új pásztor*a érdekében igényli Hatvany támogatását, s ezúttal a radikális polgárt győzködi, emelkedjék felül esetleges világnézeti ellenérzésein (ahogy Gaál tette Daday esetében), mert „...én hiszem, hogy ezért a fiúért is, aki Önnel szemben egy idegen vonalon áll, fog tenni valamit...“.

A Hatvanyinak írt (85.) levél elején magáról ennyit mond Gaál Gábor: „Mindenféle bajok vannak velem — súlyos komplikációk is“ — a végén a nyomdászsztrájkot említi, amely miatt a szokásos nyári duplaszám késni fog: „Augusztus 5—6-ig tehát amolyan szabadságféléim lesz. Korunk-mentes napok. Jó lenne elutazni.“

A levelek szerint — nem utazott el. Azon a nyáron sem. A további hónapokban, mint végig a tizenöt évben, kéziratot kér vagy köszönettel nyugtáz, némi tiszteletdíjjal is, és restelkedve mentegetőzik, például Déry Tibornak, így: „...megküldtem a cikkért járó honoráriumot. Nagyon szégyellem, hogy ilyen kevés, de mi hosszúság szerint mérünk. (Nagy ökrök vagyunk, mi?)“ Jelzésszerűen, tehát szükségképp nagyon plasztikusan elemez, a közlést vagy az elutasítást akkurátus félreérthetlenséggel megindokolja; napi viaskodásairól, nyomasztó gondjairól eleinte csak elvétve, akkor is sürgőnystílusban tudósít ritka kiválasztottakat. Nem ér rá, hogy életét, munkáját, kapcsolatait, programját, eszményeit, módszerét, csalódásait és kitarását kommentálja. Egyelőre csak rögzíti őket. Maga mögött felegetett hidakkal (egy-egy ingatag palló felé olykor még vágyakozó pillantást vet), múltja, kultúrája európai összefüggésekben, világméretű történelmi mozgásban látatja vele a lehetséges távlatokat itt, „ahol az erők is a bomlás kivonatai“, s ahol ő, Gaál Gábor a kényszerű véletlenből vállalt sorssá lett rendeltetését éli. Amit erőkről és bomlásról idéztünk tőle, a Korunkban jelent meg 1931 nyarán, a tanulmányá nőtt Kuncz-nekrológában. Siratja és elemzi a haragban is szeretett társat, akinek az év tavaszán — nagybetegnek az aggódo — írja: „Szívesen kerestelek volna személyesen, de úgy hallom, hogy nem lehet látogatóba menni Hozzád. — Nehezen várom megjelent könyvedet. [...] Könyvedről máris csupa jót hallottam.“ Az üdvözlő sorok és a búcsúztató esszé között sorok egy-egy levélből: „Ha rendbe jön a tartózkodási engedélyem“; „Ha nem tudok egy 30—50 000 lejes kamat nélküli kölcsönhöz jutni...“ Csupa *ha*, csupa bizonytalanság, csupa függés, kiszolgáltatottság; céljaihoz, értékéhez, tevékenysége hasznához méltatlan állapot. És csupa rezignált elszántság, kimeríthetetlen lelki tartalékok.

### „Több valóságot — mint költői fantáziát“

— írja Gaál Gábor Méliusznak 1932-ben. Az igény — amelyet ezúttal Méliusz József *Zeng a Duna völgye* című, cenzúraokokból nem közölt költeménye kapcsán fogalmaz meg egyik levelében — nem új. Három évvel előbb, alighogy bekapcsolódott a Korunk szerkesztésébe, már leszögezte a folyóirat szerinte kívánatos és elérendő alapelvét: „Általában építsük le az irodalomból az irodalmat, és csináljunk helyette tribün.“ S még előbb, csak jelezve a követendő irányt: „Különben is felek, hogy túl elirodalmiasodunk. Majdnem minden oldalon irodalom van, s ezt én nagy bajnak tartom. Rá kellene vetnünk magunkat egyéb dolgokra is, főleg világnézeti kérdésekre.“ Erről van tehát szó.

Persze, ezúttal sem a Dienes-féle „irodalmi“ Korunkot kellett Gaál-féle „világnézeti“ Korunkká alakítani. Hiszen már az alapító „világnézeti“ szemlélet ígért és adott a romániai magyar folyóiratkultúrának, s könyve is *Művészet és világnézet* címmel jelent meg a Korunk indulását megelőző évben, 1925-ben. Persze

a húszas évek körülményei közepette — mikor mind a két szerkesztő még csak kereste a cselekvés új módozatait — a folyóirat szükségképpen a világnézeti tájékozódás feladatait volt hivatott betölteni, aminek elkerülhetetlenül meg kellett előznie a későbbi, már Gaál irányítása alatt s a mozgalmi élet új szakaszának megfelelően kibontakozott társadalomkritikai funkciót. S hogy ez ne vezessen az amúgy is állandóan fenyegető betiltáshoz, Gaál Gábor minduntalan szordínót ajánl munkatársainak, s rákényszeríti őket és magát a körülírásoknak, egyfajta jellegzetes, Korunk-szerű ezópusi nyelvnek a kidolgozására, gyakorlására. Veres Péternek 1934 decemberében úgy ajánlja figyelmébe Lenin tanulmányozását, hogy a hatóságok által feltehetőleg kevésbé ismert családi nevén emlegeti: „Az a tekintély megvan, akinek a meglétét Ön hiányolja. Megvan azokban az uljanovi iratokban, amikhez sajnos alig lehet hozzáférni.“ Az immanens kritikát valló és gyakorló, a Hegelen nevelkedett s utóbb „hegelianus“-ként elmarasztalt Gaál Gábor egyik pársoros levelében megindokolja, miért nem ad helyet egy beküldött könyvkritikának: „1. dogmabolhász, 2. mert anonime teszi. Márpedig az ne bíráljon, aki nem vállalja.“ S Veres Pétert így buzdítja-inti: „Az aszfaltbaloldalságot illető nézetét minden feltétel nélkül osztom. Általában őrizze meg magát, és az esztétikától semmiképp se engedje befolyásolni magát.“ De Méliusznak 1937-ben, a népfront feljében szemrehányóan írja: „Olvastam két versét a Gondolatban. Mindkettő tetszett, bosszankodtam, hogy a Korunkhoz csak radikális tartalmú politikai vonatkozású verseket küld, amikor pedig jól tudja, hogy milyen iszonyú nyomás a lapon a cenzúra.“ Remenyik Zsigmondnak így gratulál Gaál Gábor a Korunk 1937. áprilisi számában megjelent *Bill bácsi Európa föléjére lép* című novellája befejezéséhez: „Én ugyan rövidebb, poénszerű csattanóra gondoltam, de ez viszont szép, és én a zászlóm meglöbögtem mindig a szép előtt.“

S amikor egy beküldött írásról kedvezőtlen véleményét kifejtve leszögezi, hogy „Szerző tényleg felületesen ismeri az itteni irodalmat“, azt is hozzáteszi: „Bármit mondhat, csak azt ne mondja, hogy „elhanyagolja a közös emberit és az általánosat“, mert ezek itt egyenesen ebből csinálnak irodalmat s hanyagolják el egy nemzetiség irodalmát.“

1937-ben, amikor tudatja Horváth Imrével, hogy verset közöl tőle a Korunkban, s további közreműködésére számít, Gaál Gábor újból leszögezi: „A Korunk [...] nem irodalmi lap“, s megemlítve, hogy „Forgalomban vannak ugyan rólunk mindenféle balítéletek“, ezekkel ellentétben kifejti: „...ugyanolyan mértékben kívánjuk az írótl a művészi kiformalást, mint a mondanivaló [...] valószínűségi érvényességét.“ Gaál Gábor számára — akárcsak Dienes számára, csak hosszabb távon s ezért kidolgozottabb következetességgel — a Korunk azért nem lehet csak irodalmi lap, mert a romániai magyarság önkifejezése nem korlátozódhat az irodalomra; s az irodalom sem korlátozódhat önmagára. „Meglépett — írja Böződi Györgynek —, hogy a valóban művészt milyen bravúrral ragadta meg a szociális vonatkozással együtt. [...] pár sorban elmondta egy olyan mai magyar erdélyi és kisebbségi nagy regénynek a nyers vázlatát, aminek a követeleséért oly értetlenül, oly visszhang nélkül annyi éve lármázok a Korunk hasábjain egy olyan írói nemzedékkel szemben, amely soha, semmiféleképp sem ismerte még el, hogy az olyan anyagok művészi feldolgozása az írói feladatuk, mint aminőről Ön a ravai pap küszködéseiről oly megrendítően beszámol.“ Igen, ez „népfrontos“ hang, csakhogy Gaál Gábor már akkor ezen a hangon beszélt, amikor a népfrontról még sehol nem volt szó!

### Egyedül — együtt

Gaál Gábor egyedül szerkesztette a Korunkot. Gaál Gábor munkatársak, elvaratok segítségével szerkesztette a Korunkot. Melyik tétel igazát támasztják alá a *Levelek*?

„A lapban rengeteg a kompiláció, az álnév, a mesterkedés, s mind keserűbben érzem: múltnak az évek, s mert magamra hagynak, én nem tudok hozzájutni az eredeti és kedvemre való munkához — panaszolja 1936. október 7-én Méliusznak. S egy évvel később Remenyiknek, akit a *Bolhacirkusz* folytatásának megírására biztat, így ír: „A regényt civódásainkról mielőbb írja meg. Örököljek meg végre valahol. Nyomdatermékemmel úgysem megyek semmire. [...] ezzel már úgy vagyunk, mint a [...] trappisták a sajtal. Vállaltuk. A mi rendünknek ez a rendje.“ Akasztófahumor. Rendíthetetlen konokság. És még valami: Gaál Gábor másfél évtized hosszat a kódexmásoló szerzetesek önmegtagadásával végezte, amit vállalt, s ha érezte is, hogy voltaképpen joga volna „megörökölni“,

leveleiből szinte teljességgel hiányzik a sikerélmény. Már-már úgy tűnik, mintha mindig a soron levő szám összehozásának gondja, az éppen esedékes nyomda-számla, az éppen behajtandó s késő, elmaradó előfizetések örök hajszásában a gondjait még okkal-móddal, de felelősségét sehogyan megosztani nem tudó ember nem venné észre, hogy a Korunk, amelyet szerkeszt, vagyogó teljesítmény, maradandó érték. Leveleiből sejthető, időnként egy jó szót, bátorítást vár — ő, aki mindig bátorít, azzal főként, hogy mindenkitől, akivel szót s levelet vált, adottságai maximumát, csúcsteljesítményt követel. Amit kivetít magából, a szikrázóan türelmetlen igényesség hitelét, jogosultságát éppen a magával szemben támasztott öngyötrő szigorból meríti. Ez a hitvallói készség az önvizsgálatra — élete későbbi szakaszában egészen a meghasonlás küszöbéig kergette. Személyes teljesítményeit — a lap teljesítményét — a maga elé tűzött célhoz s a célhoz méltó feladatok nagyságához szabta, az RKP irányítása követelményeire, annyira, hogy amit elért, az csakis jóval alatta maradhatott a saját elvárásának. Hozzájárult volna — kérdjük ma, visszatekintve a *Levelek* negyedszázados küzdelmeire, győrelmeire s alig regisztrált sikereire — ez az igényesség ahhoz is, hogy élete legtragikusabb pillanatában hajlamos volt lebecsülni, illetve „átértékelni“ élete művét, értelmét? Olyan sokat — és ez a sok itt nem csupán mennyiség! — kívánt magától, a Korunktól, hogy utólag már maga is elhítte: nem úgy és nem azt tette, amit, amennyit kellett?

Erre a kérdésre a leveleskönyv nem válaszol. De válaszol arra, többszörösen, volt-e, aki értékelt, megbecsülte Gaál Gábort. Temérdek panasz, szemrehányás, zsörtölődés árad éppen a legközelebb állókhoz írott soraiból. S felcsillan olykor meghatóan, a hála; szinte gyerekesen, mert a gyerekkor örömeit nem ismerte, tehát a lelke mélyén szeretetigényében mindig gyermek maradt felnőttből kitör a lelkendezés: „A cipő fantasztikus“; „Köszönöm a gyönyörű zsebkendőket“; de gyakoribb az ilyen: „Fám nincs. Pedig fűteni már kell.“

Csodálkozhatunk-e, ha Gaál Gábor éppen akkor figyelmezteti munkatársait a Korunk jelentőségére, amikor küldetésükhöz képest érzi elégtelennek kitarásukat? „Mindent értek — írja —, mindent belekalkulálok: mégis, nem úgy állnak helyt, ahogy a Huszadik Század és Nyugat munkatársai helytálltak az említett lapok kezdő és válságos és további éveiben. [...] S ez az, amire én azzal a bizonyos ridegséggel reagálok. Ezt a ridegséget lehet kifogásolni, lehet elítélni — viszont Maguknak történelmi a feladatuk, s ezt a feladatot nem lehet azzal elintézni, hogy kisütök rólam, hogy bogaras vagyok. Lehet, hogy ez igaz, de bogaraim egy küldetés kikövetelését jelentik Magukból. [...] Általában hagyják a rideg, szeretettelen és egyéb öreget vergődni — a Maguk ügyéért is.“

Gaál mindent a Korunkért tett — így mutatják a levelek —, miután teljesen azonosult, átítatódott a vállalt, történelmileg felismert küldetéssel. Amit barátok, tisztelők érte tettek — azt ő a Korunknak tett szolgálatként fogta fel, úgy kérte a segítséget, s úgy is köszönte meg, azzal a méltósággal. Sokat emlegetett magára-hagyottságán a legválságosabb pillanatokban mindig áthatott annak a megbecsülésnek a melege, amelyet Gaál Gábor személyisége erejével, feddhetetlen becsületével, imponáló bátorságával s nem utolsósorban munkája értékével kivívott. A bátorság és a becsület, a tisztánlátás, a megtéveszthetetlenség legmegrendítőbb dokumentumai a háború idején írott levelei. 1942-ben írja Nagy Istvánnak: „A Bartha Miklós Társaságra én nemet mondok. S ehhez a nemhez nem keritek semmiféle elméletet vagy okoskodást. Csak ezt mondom: én most itt románok között élek, s azt írom Magának: ne közösködjünk olyanokkal — még taktikából se —, akik faj-elvűek.“

A civiléletben katonásan szigorúnak mondott Gaál Gáborról katonalevelei szívszorító civilképet festenek. Désről írja feleségének: „Az én szabad időmet Sepsi Csombor Márton tölti bé. [...] Nem tudom még, megcsinálhatom-e itt tisztességesen!“ S ugyanonnan, valamivel később, amikor a készülő kötet levonatait várja: „Add át ennek az embernek a kardomat és bepakolva azt az aranyos, cafrangos tisztí kardbojtot, amit megtalálsz a szekrényemben. [...] Az ember tehát hozza el a korrektúrákat s a kardot...“

Ez a 648. levél. A kard és a korrektúra mögül feldereng a szemüveges arc, s az 531. levél néhány sora; a *Levelek* főszereplőjéről, a Korunkról szólnak: „Én sohasem adtam fel, s igazam is volt. Épp azért él, mert én nem riadtam vissza semmiféle sötétségtől.“

Szilágyi Júlia

# Illyés gyökerei

Az Albatros Kiadó „Cele mai frumoase poezii“ (Legszebb versek) sorozatában, amely a világirodalom jelentős költőit mutatja be, nemskára napvilágot látnak Illyés Gyula válogatott versei. A fordító Constantin Olariu neve jelzi a tolmácsolások színvonalát. Az alább következő írás a kötet bevezetőjének szerepét kívánja betölteni.

Nagy költőt mutat be ez a kényszerűen szűkre szabott, mégis teljes képet fölvillantó válogatás a román olvasónak. Nem tévednénk, ha azt mondanók, hogy nagy magyar költőt, mert Illyés Gyula a huszadik század magyar irodalmának legjelentősebb képviselői között foglal helyet — ahhoz a két-három-négyöt alkotóhoz tartozik, akiket egy-egy irodalmi korszak, sőt egy egész irodalom jellemzői gyanánt szokás és kell emlegetni. E nemzeti elhatárolás azonban mégis értékelésünk szűkítését jelentené, hiszen — gondolkodását, magatartását, látókörét tekintve — Illyés nehezen képzelhető el csupán egyetlen nyelv határai között. Ő valójában európai költő — mindazoknak a jellemzőknek világosan körülírható tulajdonában, amelyek a tudományosan talán nehezen meghatározott, de valamennyiünk tudatában éles fényvel tündöklő fogalmat táplálják és éltetik. Európaiságának mindazonáltal van egy önmagán túlmutató tulajdonsága. Ha mélyére tekintünk: nem csupán kisdud földrésznünk, hanem az egész emberiség önfelismerésének sugárzása. Érvényessége tehát valamennyi népre és nemzetre kiterjed. Helye ott van és ott lesz — és nem az utolsó között — abban a nagy szellemi gyűlekezetben, amelyet közönségesen világirodalom néven szoktunk emlegetni, és amely — bármilyen nyelven is visszhangozzék — mind az öt világrésznek egyformán érthető eszméket és célokat fogalmaz meg.

Legfőként és elsősorban a költészet nyelvén, mint ahogyan ezt jelen válogatás is aláhúzza. Am azt is tudni kell, hogy Illyés, mint annyi más hozzá hasonló alkotó, a gondolkodásában alkotó nyelvi megérzések és ráismerések elé nem csupán a versek tükrét tartja. Önmagához mindig következetesen mesteri módon és ugyancsak a költészet elemi erejével és szilárd szabatoságával vezetni olvasóit akár a széppróza, akár a szociográfia, akár az emlékezés, akár a vitairat, akár a rövidre fogott esszé csak külső alakjukban különböző, de lényegüket tekintve egymástól elválaszthatatlan területén. És akkor még mindig nem

fedeztük föl Illyést, a drámaíró, aki — különösen az utóbbi években és hazai színpadjainkon is — újból csak az emberiség nagy eszméivel viaskodik, és igyekszik megfelelni mindazokra a döntő kérdésekre, amelyeket a lassan végéhez közelítő huszadik század, a békét lázasan és feszültségekkel terhelt kereső mai Európa és nem utolsósorban saját népe neki — és valamennyiünknek — ezen a világon könyörtelenül föltesz.

Mégis milyen gyökerekből táplálkozik az a nagy alkotókkal közös válaszolási kényszer, amely végül is magasfeszültségű művekben és gyémánt-keményességű versekben találja meg sajátos és utánozhatatlan kifejeződését?

Ha a nemzeti költőt tekintjük, akkor talán a távoli gyermekorból hozott öntudatlan örökség tudatos megszólaltatója rejlik alkotói tevékenysége mélyén. A felelősséget népe sorsa és jövője iránt sohasem feleltheti az, aki a közvetlen tapasztalat erejével élte át a zsellérsorban sínylő parasztság minden nyomorúságát és elesettségét. Ez ösztönzi a történelem mélységeinek föltárására. Az igazság kimondására. A kételyek megszólaltatására. A veszedelmek megérzésére. A bizakodó jövő megjéjtésére. Műveiben azért tűnnek elő a múlt nagy alakjai — költők és forradalmárok, lázadók és szabadságharcosok, legyőzöttek és vértanúk —, hogy óvják a jelent, és erősítsék a jövőre készülés szándékait. A forradalom győzelme előtt a bátor kiállítás és a kockázatok vállalásának szilárd kitartásával szemben az elnyomókkal és kizsákmányolókkal. A forradalom győzelme után a meggyőződés rendíthetetlen öntudatával olyan időkben is, amelyek nem kedveztek a csak némileg is bátrabb szókimondóknak. De mindig a nép mellett, a nép érdekében, a tömegek vágyainak kifejezőjeként. És — mondjuk csak ki bátran! — sohasem a polgári kor örökségével visszamaradozó hódító nemzetieskedés és hazafiaszkodás, hanem a kikerülhetetlenül eljövendő megértés és béke hangján, amely nem a népek alá- vagy fölrendelését, hanem egymás kölcsönös megbecsülését és egyben a saját népének élethez való jogát hirdette és hirdeti.

Am költészete alapvető vonásainak kutatása közben gondolhatunk arra is, hogy e versek írója még majdnem serdülő korában az 1919-es magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének katonája volt, majd bujkálva kellett Bécsen és Berlingen keresztül Párizsba jutnia. Itt a kétkezi munkás útjait is meg-

járja, és csak ezután vagy ezzel párhuzamosan kerül a Sorbonne hallgatói közé, miközben kapcsolatai a munkásmozgalommal szakadatlanul befolyásolták szellemi fejlődését. Anyanyelvéhez és hazájához úgy maradt örökké hű, hogy a forradalom nemzetköziségéről megfélekedni sohasem tudott. Népe sorsát nem valamely uralkodó szűk kisebbség szempontjai szerint felülről, hanem mindig a tömegek érdekeinek védelmében alulról igyekezett nem csupán szemlélni, de kifejezni is. Hazatérte után s már első verseinek megjelenése idején ezért vállalta folytonosan a baloldaliság kockázatait és mondta ki költeményeiben a magas művészet nyelvén és áttételeiben a változtatást óhajtók nagy többségének titkos gondolatait, vágyait vagy néha csak lappangó ösztöneit. Költészetének rejtett zugaiból folytonosan ez a titkos parázslás világít elő. Ez sugalmazza a haladásba és győzelembe vetett hitet még akkor is, ha a leírt szavak — mintegy árnyalásként — látszólag kétségbeesést, megtorpanást, kételyt fejeznek is ki olykor-olykor.

Franciaország kapcsolja össze legelőször a korszerű irodalom legelőjáróbb törekvéseivel. Itt ismerkedik meg az avantgarde művészi és eszmei céljaival. Költészete itt nyer olyan döntő indításokat, amelyek örökre fogékonyra teszik a leghaladóbb irodalmi irányzatok megértésére, befogadására és egyéniségéhez illő értékesítésére. Személyes kapcsolatait változatlan hőfokon őrizi — többek között tántoríthatatlan barátja marad mindvégig Tristan Tzarának és Éluardnak —, ez azonban csupán a lehetőségét teremti meg számára a világ nagy művészeti áramlataival való ösztönös lépéstartásnak és egyben az egész emberi művelődés örökségében való elmélyülésnek. Talán ez is magyarázza, miért vállalja olyan szívesen a műfordítás magas szinten megvalósított gyakorlását — főleg franciából és angolból, de egyéb nyelvekből is — anélkül, hogy ez saját eredeti művének rovására menne, sőt mintegy inkább aláhúzná annak különleges és egyéni jelentőségét.

Ez az egyéni vonás: a benne rejlő eredeti költői képesség teszi lehetővé ama nagy összegező szerepének betöltését, aki

az emberi világ és fejlődő társadalom számtalan hatásából ki tudja szűrni a nem csupán neki, de valamennyiünknek fontos hatásokat és elemeket, és azokat úgy tudja sajátjává tenni, hogy belőle az újdonság, az utánozhatatlanság benyomása támad. Vagyis megjelenik előttünk az az alkotó, aki az irodalomban nem csupán folytat, de egyet előre is lép, s ezzel kitérülhetetlenül beírja nevét a társadalmi tudat és egyéni önismeret fölkelőinek tiszteletreméltó sorába. A költői képesség persze egmagában nem volna elegendő ehhez. Föltétlenül szükség volt és van arra, hogy az ember legjobb tulajdonságaival: a jellem szilárdságával, a magatartás ingathatatlanságával, a tudás elsajátítására való törekvéssel, a befogadásra való hajlammal, az okosság veleszületett érzékenységével és a megszerzhető bölcsesség magas fokával párosuljon. Vagyis a szavak szépen hangzó összefüggését értő költő mögött ott álljon a megbecsülésünkre méltó ember is.

A jelen kötet gondolatilag és formailag egyaránt hűséges tolmácsolásai meggyőzhetik az olvasót Illyés költői művészetének tárgyilagos nyitottságáról — arról a soha nem is titkolt törekvéséről, hogy mondanivalóját ne homályba burkolja, de lehetőség szerint sokak számára érthetően bontsa ki. A művészi magasrendűség kárára tett esetleges minden engedmény nélkül persze. Az izzóra hevített gondolat és ebben az izzásban új színeket és feszültségeket szikrázó nyelv nyilván megköveteli az olvasó vagy hallgató figyelmének felfokozott szintjét, azt az együthangzást, amely nélkül a korunk bonyolultságait kifejező, valóban korszerű költészet mélyéig nem egykönnyen lehet behatolni és azt minden ízében s a maga valódi jelentőségében sajátunkká tenni. Ezt a közös munkát Illyés költészete sem takarítja meg nekünk.

A román olvasó fölfigyelő kedvének ösztönzésére hadd említsem meg, hogy *A báránynka* — a hírneves *Miorița* — immár klasszikusnak számító hűséges magyar változata és Argehei *Testamentomának* tolmácsolása Illyés Gyula fordítói műhelyéből került ki, és érdeklődését Coșbuc is fölkellette.

Szemlér Ferenc

## Román regény magyarul

Egy neves amerikai kritikus, J. Epstein így jellemzi a hetvenötös év próza-irodalmát: „... minden jel szerint az amerikai irodalomban — mint ahogy az európai irodalom nagy szelvényeire

is ez jellemző — gyanússá vált az elbeszélés művészete.” A kísérletezők, útkeresők Epstein szerint háború nagy — tágan értelmezett — táborba sorakoznak: tovább él a hagyományos el-

beszélő próza, amely azonban nem teremt mostanában kiváló alkotásokat; az „új érzékenység“ tehetséges képviselői azt a műfajt emelték magas színvonalra, amelyet európaiassá esszéregénynek nevezünk; végül pedig szemlélete alapján egy tömbbe sorolható az önéletírás műfaja meg az „új zsurnalizmus“-nak nevezett irányzat; művelői hitelesen, dokumentumszerűen ábrázolják a társadalmi valóságot, miközben épp a szubjektív látásmóddal emelik az írást irodalmi rangra.

Az utóbbi évek román prózairodalmában ugyancsak érvényesnek tűnik egy ilyen hármas tagolás (nem az elnevezések, hanem a lényeg tekintetében). Ide másolom Kovács János egy megállapítását; „a román regény évről“ (1968) szövege idejekorán érzekelte a fel lendülést: „...a román regény felzárkózott a világirodalom korszerű áramlataihoz, méghozzá úgy, hogy magával hozta saját hagyományait, és talán éppen ezáltal sikerült a legjobb műveknek elkerülniök az epigonizmus bukta tóit.“ A nagylélegzetű próza a maga öntörvényű útját járja, s az említett vonulatokhoz felzárkózva terjeszkedik; egyre sokszínűbb, árnyaltabb a román epika, a legszorgalmasabb kritikus sem képes teljes gazdagságában áttekinteni.

A román sajtóvisszhangot követve válogat a Kritérion, hogy évente a hazai magyar olvasó kezébe adja az országos termés néhány darabját. Műfordításirodalmunk, következőképpen könyvkiadásunk sem tart lépést a román próza legújabb tematikai és stílusbeli fejlődésével. A tavalyi esztendőre visszagon dólva, egyetlen kötetet mutathatunk fel, amelyet idejében olvashattunk, sikerét még nem homályosította el frissebb teljesítmény — D. R. Popescu *Királyi vadászata*t. A jelenkori román prózairodalom legerőteljesebb áramlatához csatlakozik, amely korunk és létünk lényegi összefüggéseit igyekszik kitapintani, a szó hagyományos értelmében vett társadalomrajz, ábrázoló módszereiben azonban nem fogad el semmiféle szabályt. Márpedig a regényben mindig éppen a témához választott megoldás a legjobb. (Érdemeinek megfelelően, részletesen méltatta a művet a magyar sajtó is.)

A román irodalom másik ágát képviselő regény tavalyi magyar nyelvű kiadása, Laurentiu Fulgától az *Orpheusz halála*, már öt évet késétt. Márpedig egy ilyen szerű alkotásnak a kísérlet frissességével kell hatnia. A „regény“ műfaji megjelölés ugyanis itt prózában megírt egyedi, szinte külön kísérletet kendőz. Némileg talán rokonságot mutat a század eleji német értekező-intel-

lektuális prózával, míg azonban annak legrangosabb képviselője történésbe ágyazza filozófiai fejtegetéseit, addig Fulga ellentétes eljárást alkalmaz: szubjektív elmélkedésből bontakozik ki egyfajta tapintható valóság.

Monológ; egyes szám, második személy. Hermetikusan elzárt, vallomások világ; nem elalvás előtti olvasmány. Amíg nem tudom „belülről élni“, amíg nem hangolom rá magam a mű sajátos kódrendszerére, alig emészttem. Esztétikai-stilisztikai skatulyák nem segítenek. „Tartalmát“ éppolyan nehéz lenne elmondani, mint egy költeményét.

Elkészítettem tehát a könyv kulcsfogalmainak házi használatú értelmező szótárát.

*Szerelem.* A művész önzésének személye és áldozata; alkotói energiájának legfőbb forrása.

*Erotika.* A szerelem fogalmának legfőbb mozzanata, az alkotó élethabzsoló kapaszkodása az Isten fölé helyezett biológiai mindenségbe; egyben az intellektus első halála.

*Halál.* Tudathasadás; pislákolás a fény, szabadság, cselekvő lobogás és sötétség, szellemi beszűkülés határán; az intellektus második és végleges pusztulása.

*Háború.* Fiktív fogalom az elmélkedő számára, akit az egykori valóság már nem is érdekel, mindössze saját terhes bűneinek forrását keresi benne.

*Bűn.* Alkati gyávaság törvényszerű következménye.

*Gyávaság.* Akaratunktól és tudatunktól függetlenül létező, tehát fölöttünk álló erők összjátékából eredő jellemhiba; az egyéniség meghasonlásához vezet, aki ily módon létrehozta saját, a valóságtól elvonatkoztatott világát.

*Mítosz.* A művésznak önmagából önmagáért teremtett világa.

Persze, nem létezik olyan írásba foglalt jelrendszer, amely valamiképpen ne viszonyulna a társadalomhoz. Még ha paradox is az első mondatától exponált helyzet (a szobrász halott szerelmesének vallja meg élete rejtett — valódi énjét leleplező — titkait), emberi küzdelmet jelez: „Meggzoktam, hogy egyik képtelenség a másikat szüli, a képtelenségek birodalmában élünk, mint valamely légmentesen zárt gömbben, és hiába vergődünk, rugaszkodunk neki a falaknak, döngöztük eszelős dühvel öklünkkel, hátha meghallaná valaki, senki sem hallja meg.“ A mítosz és az alkotás, amellyel önmagát körülbástyázta, a személyiség védekezése egy gyarlónak ítélt külvilág ellen: „Egyébként ha csak az apróságokat nézzük, az élet nagyon szép, mi pedig békében élünk, boldogan. Mi több, megjegyezném, hogy napi-

lapjaink a magasztos lelkesedés bizonyos többletét jelzik, mint nyilvánvaló választ mindenre, ami egyebüttl elkeseredésnek és képtelenségnek minősíthető.“

Az elzárkózás természetesen nem megoldás — zsácutca, s újabb lehetőség nincs, minthogy „sohasem hagytam a lelkiismeretemet négy szemközt magammal“. Büntetése: halottjával, alkotásával és eszméivel együtt elpusztul — maradéktalanul. (Pompázatos és infernális az a jelenet, amelyben a szobrász dühödten porrá zúzza céltalannak minősített teljes életművét.)

Az eredmény: patt-helyzet.

Az *Orpheusz halála* a mai prózakísérletek legtöbbet vitatott tendenciáját képviseli. Hogy mennyire maradandóan, azt a jövő fogja eldönteni. Figyelemre méltó viszont, hogy egy nemzetiségi irodalom jókora késéssel szerez tudomást a

teljesítményről; amikor másutt esetleg már újabb eredményekkel számolnak. Ráadásul — a fordítás helyenként mesterkélte. („Tapasztalta azonban, hogy a kérdés sikolya lassan önmaga ellentétévé szublimálódik, mint amikor a fájdalom csillapodik és vastag rétegekben ülepedik le saját szervi alkotának mélyén. — NB. A fordító javíthat az eredeti szöveg stílusán, de nem áll jogában azt összekuszálni.)

Csupán kezünket kellene kinyújtanunk, és a szemünket kinyitnunk, hogy lássuk, mi zajlik közvetlen környezetünkben. A hazai magyar művelődés hatalmas hasznót húzhatna saját helyzetéből. Sajnos, erre kevés az igazán meggyőző példa. Volna egy megoldás. Ha a Kriterion — évenként — tanulmánnyal ellátott, igényes szemelvényes válogatást közölné az új román művekből magyar fordításban.

Szász László

## Román irodalomkritika és irodalomelmélet

Az utóbbi hónapok, az elmúlt év román irodalomkritikai és irodalomelméleti könyvterméséből négy művet emelünk ki; közülük három 1976-ban írószövetségi díjat nyert, a negyediket pedig az eddig megjelent méltatások értékben és jelentőségben az előbbiekk mellé helyezik. A szerzők közül Ion Vlad és Mircea Zăciu városunk tudományos, irodalmi és művelődési életének kiemelkedő egyéniségei, s így elsősorban az ő műveik kerülnek érdeklődésünk és ismertetésünk homlokterébe, a másik két könyvről csak utalásszerűen szólunk.

Romul Munteanu kötetének\* érdeme mindenekelőtt az igényes tájékoztatás: átfogó képet nyújt és szakavatott ítéletet mond a huszadik századi európai irodalomkritika legjelentősebb irányzatairól. Részletesen szól az egyes irányzatok genezisééről, az ezt meghatározó objektív és szubjektív tényezőkről, valamint létük és elterjedésük *tértől* és *időtől* meghatározott változatairól. Tulajdonképpen Munteanu is, akárcsak a másik három szerző, a román irodalomtörténet kolozsvári iskolájának neveltje; széles látóköre, alapos tájékozottsága a kolozsvári iskola legjobbjaira jellemző filológiai pontossággal párosul.

E kolozsvári iskola korelnöke, Ion Negoițescu tudatosan és programszerűen határolja el magát a „hírlapinak“

nevezett irodalomkritikától — az ún. elemző bírálat híve.\*\* Szerinte az irodalomkritikának e két válfaja abban különbözik egymástól, hogy míg az első a mindenkori irodalmi élet szerves része, s mint ilyen közvetlen és aktív szerepet vállal a ma irodalmának mindennapi életében, művelőjétől erős érzelmi hozzáállást követel — innen a szubjektívizmus és impresszionizmus bizonyos fokú túltengése. Ezzel szemben az elemző kritika kívülről és utólagosan vizsgálja az előbitől már szelektált és bizonyos értékhierarchiában elhelyezett műveket, a szubjektívizmus így szükségyszerűen háttérbe szorul, a tárgyilagosság követelménye dominál. Ennek a típusú irodalomkritikának elsődleges, programszerűen kitűzött feladata olyan tartalmi és formai sajátosságok fölfelezése, amelyek alapján a *műről* kialakított és elfogadott értékítélet lényegesen módosulhat vagy éppen érvényét vesztheti, megváltozhat egy-egy életművön belül az egyes alkotásoknak tulajdonított hely és jelentőség. Például az Argehei-értékelés központi, posztulátumszerű tétele volt, hogy költészetének lényege és értéke a nemzeti hagyomány és a nemzetközi modernség szerencsés találkozásában, szerves egységében keresendő, Ion Negoițescu az Argehei költői hitvallását legegyértelműbben megfogalmazó *Végrendelet* című vers alapján kimutatja, hogy a költő még egy nagyon tág értelemben vett népi-nemzeti tradíciónak sem folytatója, hanem teljesen új csapáson indul el — éppen

\* Romul Munteanu: *Metamorfozele criticii literare europene*. Editura Univers, București, 1975.

\*\* Ion Negoițescu: *Eugrame*. Editura Albatros, București, 1975.



ebben rejlik költészetének eredeti, modern jellege és értéke. Az elmélyült, lényegfeltáró „újrólvasás“, az újragondolt tények és érvek fontos felismerésekhez vezetnek (a módszer nehézségeit és buktatóit nem szükséges külön kiemelnünk).

Mircea Zăciu eddig megjelent hat kötete a *művészre* és a *tudósra* jellemző képességek szerencsés találkozását, sajátos szintézisét mutatja. Természetesen, helyüket és szerepüket illetően e vonások érvényesülésében bizonyos fokú hangsúlyeltolódás figyelhető meg Zăciu különböző műveiben vagy ugyanazon mű különböző írásaiban.\* E szerencsés ötvöződést két tényezővel magyarázhatjuk: egyrészt a vele született írói adottsággal, másrészt az erkölcsi és szellemi arculatát formáló külső tényezőkkel. Talán nem érdektelen megemlítenünk azt a magyar olvasótól kevésbé vagy egyáltalán nem ismertényt, hogy Mircea Zăciu mint szépirodalom is jelentős. A kedvező külső feltételekkel kapcsolatban pedig mindenekelőtt azt kell kiemelnünk, hogy Zăciu a már említett kolozsvári irodalomtörténeti iskola egyik kiváló neveltje. Tanítómestereire, a szóban forgó iskola legjelentősebb képviselőire: G. Bogdan-Duicăra és főképpen D. Popovici-ra meg Ion Breazura-ra ma is hálával és tisztelettel emlékeznek. Őnéletrajzi írásában ugyanakkor az elragadtatás hangján szól George Călinescu írásművészetéről, amely pedig mind tartalmában, mind formájában eltér a kolozsvári iskola modelljétől. Ebből a látásmóddal ellentmondásos megnyilatkozásból aránylag könnyen kiolvasható Zăciunak az a törekvése, kitűzött és megvalósított eszménye, hogy a két irányzat erőit egy magasabb rendű szintézisben egyesítse. Írásaiban a hegeli értelemben vett megszüntetve-megőrzés igénye érvényesül. Mircea Zăciu majdnem minden írásában felfedezhető a kolozsvári iskolára oly jellemző filológiai pontosság, de ez nem válik öncéllá: pontosabbá és árnyaltabbá lesz általa az illető jelenség értelmezése; írásaiban többségében túlsúlyba kerülnek a részletproblémák, de ez csak látszólagos, a figyelmes olvasó ugyanis könnyen rájön arra, hogy itt mindig a lényegre kiemelő, eddig észre nem vett vagy rosszul értelmezett részletekkel van dolga, és végül: a kolozsvári iskolára szintén jellemző erudíció nála mindig egy pozitív vagy negatív értékítélet szilárd alapja. Az irodalomtörténetész szépirodalmi adottságai rendkívül plasztikus, élethű portrék, lírai vallomások, epikailag megszerkesztett helyzetek, sorsok formájá-

ban van jelen, de sohasem önmagában vagy önmagáért, hanem az említett filológiai igénnyel párhuzamosan. A lényegre figyelő tudós és író nem elégedhet meg a látszatvalóság regisztrálásával, vagy akár az életrajzi dokumentumok, műhelynaplók, írói jegyzetek, memoárok közléseivel. Az irodalomtörténet e segédeszközeinek a helyes értékelése elképzelhetetlen a fentiekben elemzett és Zăciura annyira jellemző kvalifikáció nélkül. Csak a tudós-művész képes arra, hogy újragondolja és rekonstruálja a már megalkotott és bizonyos értékrendszerben elhelyezett művet, és ennek alapján elvégezze az ún. „hibaigazításokat“, csak a tudós-művész képes továbbgondolni a félbemaradt vagy csupán „embrionális“ formában levő műveket — olyan műhelytitkok megértése érdekében, amelyek örök titkok maradnak az írói tehetséggel meg nem áldott tudós számára. Zăciu írásművészete nem korlátozódhat ezekre az összetevőkre, véleményünk szerint azonban ez a komplexitás az, amely meghatározza műveinek sajátos értékét és helyét a mai román irodalomtörténetírás egészében.

Köztudott, hogy korunkra a tudomány eddig nem tapasztalt fejlődése jellemző; kihatása a társadalmi élet minden területére, szerepének meghatározó jellege nem vonható kétségbe. A pontos felmérés és értékelés, az erre alapuló dedukció igénye az irodalomtudományba is behatolt — a strukturalizmus, a szemiotika, az információelmélet, a matematikai poétika és más ismert irányzatok formájában —, s ezek mindegyike — sajátos módon és sajátos eszközökkel — az irodalom már-már természet-tudományos pontosságú vizsgálatára tesz kísérletet. Ezek a kísérletek egyrészt tökéletesebbé, árnyaltabbá tették az irodalomkutatás módszereit, kiszélesítették a kutatás határait, másrészt viszont *totalis* szemlélet hiányában egy *partikuláris* elv vagy módszer abszolútizálásához s így csak részleteredmények megfogalmazásához vezetnek. Az új irányzatokkal szemben álló, csak a hagyományra támaszkodó irányzat anakronizmusa és egyoldalúsága sem szorult különösebb magyarázatra. Az irodalmi praxis és elmélet között így létrejövő *aszinkronia* csak hagyomány és újítás korigénytől megszabott szintézise révén szüntethető meg.

Ion Vlad könyve\* egy ilyen jellegű szintézis sikeres kísérlete. A szerző e következetes törekvése a könyv tematikájában és szerkezetében is felismerhető. Így a bevezető részben az irodalomkutatás általános és módszertani el-

\* Mircea Zăciu: *Lecturi și zile*. Editura Eminescu. București, 1975.

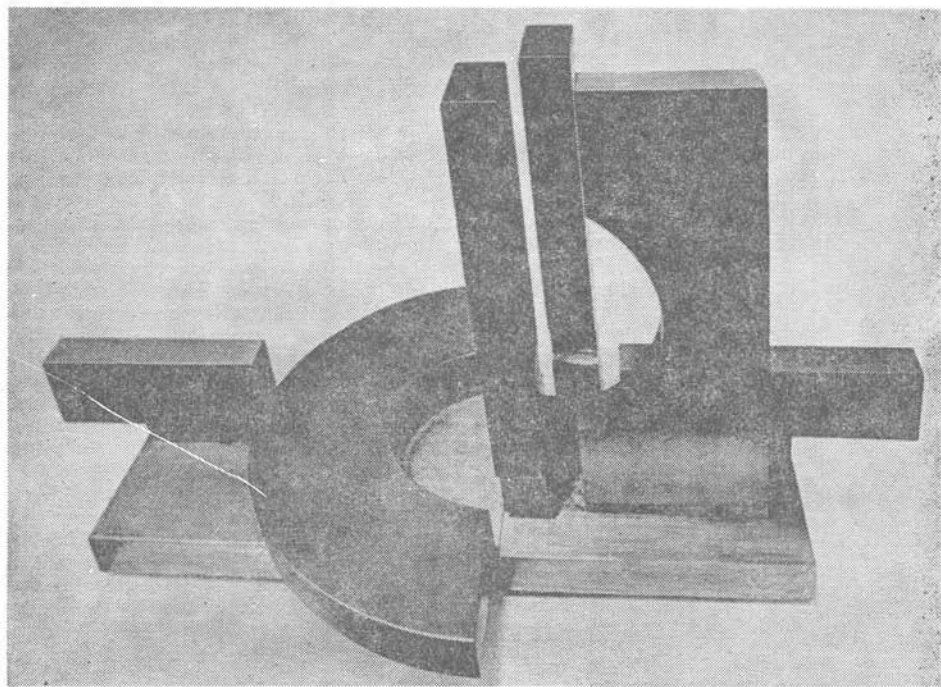
\* Ion Vlad: *Lecturi constructive*. Editura Cartea Românească. București, 1975.

veit vázolja; részletesen szól a fogalmak tisztázásának fontosságáról, alkalmazási formáikról, a mű megközelítésének és értékelésének módozatairól és fokozatairól. Vlad könyvében a totális elemzésnek egy olyan modellje körvonalazódik, amely egyaránt figyel hagyományra és újításra, tehát teljes összhangban van korunk irodalmi életének gyakorlatával. A szerző az e fejezetben felvázolt elvek bizonyítására az irodalomkritika és a tulajdonképpeni irodalmi alkotások gazdag példatárát vonultatja fel a kötet egyes írásaiban. Vlad ugyanis sohasem szorítkozik bizonyos elméleti, posztulátumszerű tételek megfogalmazására, hanem mindig az irodalmi gyakorlatban is fellelhető, azt bizonyító tételekről szól. Látszólag mindig az elmélet, a fogalmak tisztázásának oldaláról közelíti meg az irodalmi élet gyakorlatát. Az elméleti problémák tárgyalási módja viszont arról tanúskodik, hogy az itt előforduló problémák a megelőző fázis, az irodalmi gyakorlat alapos ismeretének, a hozzá kapcsolódó reflexióknak az elméleti lecsapódásai, fogalmi szintű általánosításai. A kutatás fázisai tehát: gyakorlat—elmélet—gyakorlat (az elmé-

letnek a gyakorlatban való alkalmazása). Az első fázis csak mint eredmény, mint átlényegült, elméleti formát öltött gyakorlat jelenik meg. Az elmélet alkalmazási módja arról győzi meg az olvasót, hogy Ion Vlad személyében az elvonatkoztatás és általánosítás készségét szerencsésen egészíti ki a kifinomult esztétikai érzék, az alkotás lényegét és specifikumát megsejtő intuíció.

Vlad a marxista irodalomtudomány híve, s így ennek sajátos problematikáját mindig a dialektikus és történelmi materializmus szemszögéből vizsgálja és értékeli. De nem elégszik meg — ahogyan ezt sokan mások teszik — a marxizmus téziseinek egyszerű ismétlésével, alkalomszerű, illusztratív idézésével, hanem alkotó felhasználásukra törekszik. Hogy Ion Vlad megértette a történelem és az azt tükröző irodalmi formák dialektikájának a lényegét, többszörösen összetett voltát, árnyalt jellegét, azt legmeggyőzőbben a kötet regényről szóló írásai bizonyítják. Joggal tartják Ion Vladot a regényműfaj elmélete egyik országos szaktekintélyének. Könyve a jelenkori román irodalomtudomány kiemelkedő teljesítménye.

Máté Gábor



Francesco Di Teana: A jövő városának struktúrája